

Svenska på bronsåldern

Hur lät det språk som talades i Västmanland under bronsåldern? Det är en fråga som vi aldrig kommer att få besvarad. De människor som levde här då har dock lämnat efter sig nedtecknade budskap som inrymmer stor kunskap om deras tid och deras tankar, budskap som än så länge inte har kunnat deschiffreras: hällristningar.

Kommunikation

Det finns många sätt att förmedla kunskap från en person till en annan. Det vanligaste sättet att kommunicera är vårt språk, att tala med varandra och berätta vad man vill. Problem uppstår när två människor möts som inte talar samma språk. Den naturliga reaktionen är att då försöka kommunicera med tecken och kroppsspråk. Vårt kroppsspråk används även i vår vardag, ofta omedvetet, och visar hur vi känner och tycker. Vi kan också rita bilder för att förtydliga, visa och förklara något. Men hur gör man för att bevara ett meddelande eller budskap över en längre tid?

Långt fram i modern tid var våra nordiska kulturer i stort helt skriftlösa. De baserades på muntliga berättelser som berättades om och om igen från generation till generation. På så sätt höll man sina familjers öden, bygdens historia och viktiga händelser levande. Även musik och sång var en viktig del i berättandet.

Redan under den äldre järnåldern uppfanns dock runskriften i Norden, troligen inspirerade av de etruskiska, romerska och grekiska skrivtecknen. Runorna blev ett komplement till det talade språket för att bevara viktiga budskap. Runorna var dock något mer än bara ett skriftspråk; man trodde också att det genom tecknen fanns mycket makt, magisk makt över det talade språket. Därigenom blev runorna även ett instrument för magi och religion och ansågs stamma från gudarna. Detta är nu inte något ovanligt och unikt för runorna, utan är snarast mer en regel än undantag hos historiska och traditionella skriftliga kulturer.

Den långsamma och invecklade uppfinningen av skriftspråket var varken den första eller enda som människan hittat på för att kommunicera med hjälp av ritade tecken. Redan långt före uppkomsten av det uttrycksättet hade realistiska bilder och abstrakta figurer nyttjats som system för skriven kommunikation. Denna metod att kommunicera genom tecken är, som tidigare nämnts, fortfarande ett utmärkt medel för utbyte av idéer.

Hällristningar

Under slutet av stenåldern, hela bronsåldern och den tidiga järnåldern ristade invånarna här i Norden och stora delar av övriga Europa in mängder med mer eller mindre komplexa bilder i berghällar och stenar. Man målade även abstrakta och starkt stiliserade bilder på skyddade klippor. Dessa ristningar och målningar kallas därför hällristningar och hällmålningar. Det stora flertalet hällmålningar har förstörts under årtusendenas lopp, men många av hällristningarna består. I Västmanland är ett antal sådana hällristningsplatser kända, den största i Häljesta utanför Munktorp i Köpings kommun.

Ristningarna är precis som hällmålningarna starkt stiliserade och kan vara såväl figurativa, t.ex. i form av människor, djur, skepp, fotsulor mm, som nonfigurativa i form av cirklar, spiraler, vågmönster, linjer och punkter eller gropar. De absolut vanligaste ristningarna är just små gropar i berghällarna eller stenarna, så kallade älvkvarnar eller skålgropar.

Ristningarna är ett viktigt instrument i tolkningen av bronsålderns materiella kultur. Man kan se vilka djur människorna jagade, hur vagnar, skepp, vapen och musikinstrument användes och såg ut och mycket mera.

Språkets gömda koder

De ristade eller tecknade budskapen innebar något som är fundamentalt för alla kommunikationssystem. Mottagaren måste känna till koden och de vedertagna grafiska uttrycksätt som avsändaren använder. Ett konstverk erbjuder enbart sig själv åt åskådaren, åt dem som betraktar eller begrundar det, och alla tolkningar är möjliga. Detta är inte fallet med de ristade och tecknade budskapen, vilkas tolkning kräver kunskapen om en kod hos mottagaren.

Problemet med våra hällristningar är att kodnycklarna som krävdes för att kunna förstå innebörden i ristningarna gått förlorade under årtusendenas lopp, språket har förändrats och den omgivande materiella och immateriella kulturen likaså. Tolkningarna av hällristningarnas budskap kommer alltså att för all framtid förbli mer eller mindre rena gissningar.

Ibland har ett sinne utan kunskap och förutfattade mening lättare att komma på tolkningar av sådana bildkompositioner. Många barn ritar själva så kallade piktogram, teckningar där en mängd olika bilder bildar en gemensam berättelse. Detta är ett sätt som man med

åldern oftast får lära sig att gå ifrån då det inte anses vara "rätt sätt" att förmedla en historia eller ett budskap. Barn kan därför ofta komma med förbluffande tolkningar av vad t.ex. en hållristning betyder, bara de får förklarat vad dess symboler föreställer.

För att riktigt begripa vad ett tecken är då det varken handlar om talat språk eller skriftspråk i egentlig mening, är det roande att läsa beskrivningen av ett sätt att meddela sig som den grekiske historikern Herodotos berättar om. Enligt denne skickade de skytiska kungarna en budbärare med en gåva till perserkungen Darius (samtida med våra yngre hållristningar). Gåvan bestod av en fågel, en mus, en groda och fem pilar. Darius tolkade gåvan som ett budskap om att skyterna gav sig och avträdde sin mark och sina floder. Ty musen lever ju på jorden, grodan delvis i vattnet, fågeln liknar hästen och de fem pilarna hänsyftar på deras krigsvapen. Men en man i Darius följe kom med en helt annan tolkning. Han slöt sig till att meningen med gåvan var denna: "ifall ni icke blir fåglar och flyger er väg, eller möss och gömmer er i jorden, eller grodor och hoppar i sjön, kommer ni att genomborras av dessa fem pilar och aldrig återvända till ert land".

Man kan alltså konstatera att budskapet ger anledning till diskussion utan att detta hindrar att det till sist blir förstått. Detsamma kan tyckas om våra hållristningar: i många fall kan vi se vad bilderna föreställer men deras tolkning kan diskuteras och kommer alltid att bli enbart gissningar, något slutgiltigt svar kommer vi aldrig att få.

Arbetstips

- Besök en hållristningsplats eller studera bilder av hållristningar. Studera vilka slags figurer som finns där, hur de förhåller sig till varandra.
- Försök att tolka en hållristningsbild helt fritt utan hänsyn till tidigare forskning och se vad som kommer fram. Det finns mycket få "rätt" eller "fel" i fråga om tolkningar av hållristningarnas innebörd.
- Studera andra former av 'piktogram', bildskrift, som Egyptens hieroglyfer eller bildskriften hos de sydamerikanska indianerna.
- Gör en rebus och försök förmedla en mening i bild utan text.

Att läsa vidare

En mycket bra och läsvärd bok om språkens utveckling är *Språken och historien* av Tore Jansson. I den kan man läsa om språkens uppkomst, utbredning och roll i samhället genom historien fram till idag samt språken i framtiden. I verket *Arkeologi i Norden* av Göran Burenhult har språkforskaren Niclas Burenhult skrivit en mycket bra och informativ artikel: *Vad vet vi om Nordens språkliga förhistoria?*, som är mycket läsvärd.

Kulturmiljöer i Västmanland

Det finns många hållristningslokaler i Västmanland. De flesta ligger dock i länets södra och östra delar, runt Mälaren. Hållristningar kan ofta vara mycket svåra att se och ofta krävs en sned belysning för att de grunda ristningarna skall framträda. En del av de större eller viktigare hållristningarna är ifyllda med röd färg för att synas bättre och på en del platser finns även informationsskyltar. Många hållristningar kan ändå vara svåra att se då hållarna ofta snabbt täcks av lavar.

I Häljesta utanför Munktorp i Köpings kommun finns länets största hållristningslokal med hundratals figurer i form av skepp, människor och olika scener och mycket annat.

I Årby i Svedvi socken och på Gideonsberg i Västerås finns också fina skeppsristningar. I Dräggesta i Tortuna socken finns Sveriges största skålgropslokal med mer än 1300 skålgropar samt några skepp och fotsulor. I Vallen i Björksta socken finns ett två meter långt skepp inristade i berget. I Björksta finns även en hel del andra hållristningslokaler, bl.a. vid kyrkan.

